

FRANK ANKERSMIT:

Sublime Historical Experience (Vznešenosť historickej skúsenosti)

Stanford: Stanford University Press 2005, 480 s., ISBN 0-8047- 4936-1

Jednou z tém, ktorá v posledných desaťročiach nebola v centre pozornosti filozofov a historikov, je otázka historickej skúsenosti. Od 90. rokov minulého storočia čoraz viac zdôrazňovaný význam pamäti v spojitosti s historickým vedomím podnietil významného holandského teoretika histórie Franka Ankersmita v recenzovanej publikácii k úvahám o historickej skúsenosti. V jej úvode upozorňuje, že smerovanie k skúmaniu historickej skúsenosti naznačuje nielen kultúrna história, história mentalít alebo *Alltagsgeschichte*, ale aj práce filozofov jazyka (Denneta, Searla) zaoberajúce sa problematikou vedomia, ktorá je previazaná s predstavou jazyka a skúsenosti (s. 5 – 6). Ankersmit v úvode zdôrazňuje svoju „nezvyčajnú“ tézu, podľa ktorej „*existuje čosi ako ‚intelektuálna skúsenosť‘ a naša myseľ môže fungovať ako schránka skúsenosti podobne ako naše oči, uši alebo prsty*“ (s. 7).

Úvodná kapitola s názvom *Prípad Richarda Rortyho* je venovaná prínosom a nedostatkom Rortyho lingvistického transcendentalizmu. Rorty podnietil rozklad epistemológie najmä prácou *Filozofia a zrkadlo prírody*. Obsahom prvých častí druhej kapitoly s názvom *Od jazyka ku skúsenosti* sú otázky miesta skúsenosti vo filozofických koncepciách Rortyho, Gadamera a Derridu. Ankersmit v nich upozorňuje, že práce Rortyho, Gadamera a Derridu sa stali dôkazom vytlačenia skúsenosti lingvistickým a textovým transcendentalizmom, pričom ich práce len opakovali „nespochybniteľný fakt, že texty boli v minulosti interpretované rôzne, a odporúčali, aby sme sa s tým uspokojili a na nič viac sa nepýtali“ (s. 89). Na základe tohto bezvýhodiskového stavu navrhol Ankersmit napadnúť transcendentalistickú tradíciu (tvorenú hermeneutikou, postštrukturalizmom, dekonštrukciou) odvrátením sa od ňou postulovanej styčnej plochy (formovanej technickým aparátom jednotlivých koncepcií) medzi textom a čitateľom, na základe ktorej sa čitateľ a text javili ako prístupní racionálnej analýze, a „spoliehať sa výhradne na to, ako *pociťujeme text*“ (s. 90). Východisko jeho úvah o novom prístupe k skúsenosti a k textu predstavuje oblasť umenia a histórie. V prípade straty transcendentalistického prístupu k humanitným disciplínam (najmä k histórii) zostáva podľa Ankersmita historikovi len spoliehať sa v čo najväčšej miere na vlastnú subjektivitu a zároveň ju zneviditeľniť pred svojimi čitateľmi, čím sa „uskutočňujú naraz dva pohyby: (1) celkové spoliehanie sa na subjektivitu, (2) vymazanie subjektivity v rovnakom čase... čo je ako rozpúšťanie kúska cukru v pohári čaju“ (s. 94). I keď sa táto predstava môže zdať na teoretickej úrovni zdanlivo jasná a neproblematická, jej realizácia je obklopená nejasnosťami nastupujúcimi množstvom otázok (napr.: Aká je primeraná miera „neviditeľnej“ subjektivity? a pod.).

V nasledujúcich dvoch kapitolách poukazuje Ankersmit na význam historickej skúsenosti v prácach Huinzingu, Eichendorffa, Burckhardta a Benjamina. Charakteristiku historickej skúsenosti podrobnejšie približuje na základe Huinzingovej výpovede v spojení s nemeckým pojmom *Ahnung* (významovo sa približujúcim k anglickým slovesám „to surmise“ – domýšľať, „to conjecture“ – spájať). Tento pojem je viazaný skôr na počutý, nejasný, zložitý objekt než na zhladnutý „jasný“ objekt, keď zložitý objekt má presnejšie

kontúry (s. 123). Keďže podľa Ankersmita pociťovanie zápachu alebo počúvanie je silnejším zdrojom pravdy a autenticity než konštruktivistické písanie o dejinách, nakoniec dospieva k prekvapujúcemu (a možno nielen pre historikov) záveru, že „skutočné revolúcie v dejinách historického písania a historického vedomia sú podnecované posunmi v historickej skúsenosti, a nie prostredníctvom polemík konštruktivistických modelov písania o dejinách“ (s. 124).

V piatej kapitole s názvom *Gadamer a historická skúsenosť* Ankersmit poukazuje na to, že Gadamer vo svojej knihe *Pravda a metóda* správne pristúpil k riešeniu problematiky historickej skúsenosti prostredníctvom skúmania estetickej skúsenosti, ktorá sa viaže na ontologický status umeleckého diela. Z jeho pohľadu spájanie dialektickej a historickej skúsenosti a predstavy „účinnnej histórie“ (*Wirkungsgeschichte*) viedlo nakoniec v Gadamerovej koncepcii k dominancii epistemológie v mene pravdy a k strate významu úlohy skúsenosti. Postavenie a funkcia „účinnnej histórie“ v Gadamerovej hermeneutike totiž podľa Ankersmita pripomínajú úlohu objektívneho ducha u Diltheya. Kým na jednej strane sa zdôrazňovala „historickosť“ všetkých skúseností, na strane druhej táto koncepcia *samotná* je transhistorickou kategóriou – a v tomto zmysle predpokladá transhistorickú Pravdu o minulosti“ (s. 222).

Po kritike Gadamerovho chápania historickej skúsenosti (nerozlíšiteľne zväzujúcej predmetný svet, jazyk subjektu a jeho skúsenosť sveta) Ankersmit v nasledujúcej kapitole s názvom *Pragmatická estetika a historická skúsenosť* oceňuje Deweyho koncepciu estetickej skúsenosti, v ktorej sú pravda a skúsenosť oddelené. Z Deweyho teórie skúsenosti, zhrnutej Monroe Beardsleyom, zvyrazňuje Ankersmit jej základné črty, podľa ktorých sa pragmatická estetická skúsenosť chápe v spojitosti s celkom obrazu, pričom estetický objekt (vyvolávajúci koncentráciu skúsenosti) má istú ontologickú nedostatočnosť (prchavý ontologický status), ktorá bráni chápať ho ako niečo skutočné (s. 250 – 252). Tieto črty Deweyho pragmatickej estetickej skúsenosti sú podľa Ankersmita v súlade s charakterom už spomenutého Huizingovho opisu historickej skúsenosti.

Zatiaľ čo predposledná kapitola ilustruje autorovu subjektívnu skúsenosť (historikovu skúsenosť minulosti, v ktorej nastáva náhla fúzia minulosti a prítomnosti), záverečná kapitola s názvom *Vznešená historická skúsenosť* sa venuje problému vznešenej skúsenosti, ktorá je skúsenosťou minulosti vytrhnutou z prítomnosti. Problematiku historickej vznešenej skúsenosti dáva Ankersmit do súvislosti s identitou a traumou, ktorá je príčinou pamätania a stimuluje našu identitu, zatiaľ čo vznešenosť vyžaduje jej opustenie, ako aj zabúdanie (s. 318). Podľa Ankersmita existujú štyri typy zabúdania. Ďalšie rozvíjanie jeho úvah o identite a vznešenosti sa zameriava na tretí typ zabúdania príliš bolestivých udalostí (akým bol napríklad holokaust) spojený s traumou, a na štvrtý typ zabúdania, viazaný na zmenu života ľudí pri transformujúcich udalostiach (industriálna revolúcia alebo Francúzska revolúcia). Vzhľadom na tretí a štvrtý typ zabúdania vymedzuje aj dva typy traumy. Prvý typ traumy (trauma₁) spojený s tretím typom zabúdania necháva identitu nedotknutú, zatiaľ čo druhý typ (trauma₂) sa viaže na štvrtý typ zabúdania a súvisí s prechodom k novej identite. Túto situáciu ilustruje na príklade situácie ľudí nesúhlasiacich s novým životom po Francúzskej revolúcii, ktorí sa delili na reakcionárov (prežívajúcich vo vzťahu k minulosti trauma₁) a konzervatívcoch (prechádzajúcich traumou₂). Z pohľadu Ankersmita historické skúmanie je motivované získaním predchádzajúcej identity, pričom nevedomky pridáva k jeho prítomnej identite novú identitu. Písanie histó-

rie sa tak prekvapujúco stáva aj kontraproduktívnym, odkedy „túžba po bytí je kontinuálne zrádzaná prostredníctvom najlepšej náhrady, ktorou je želanosť poznania – ale presne tento fakt o histórii bude vysvetľovať stále obnovované úsilie, prostredníctvom ktorého historik uspokojuje neuskutočniteľnú požiadavku preklenutia rozdielu medzi bytím a poznaním“ (s. 329). Historici podľa Ankersmita transformujú minulosť na naráčiu, čím vytvárajú traumy, pričom sa ocitajú v procese historických prechodov a stretávajú sa so vznešenou skúsenosťou, ktorá núti „opustiť pozíciu, v ktorej splývame sami so sebou, a zameniť ju za pozíciu, v ktorej doslova vystupujeme tak, ako keby sme neboli jednou osobou, ale dvoma osobami“ (s. 347). Ankersmitove skúmanie súvislostí medzi traumou, vznešenou skúsenosťou a identitou vyúsťuje do jeho hľadania počiatkov moderného západného historického vedomia. To sa podľa neho objavuje koncom 15. storočia v diele Machiavelliho, a najmä Guiccardiho. V tomto období sa historické vedomie spája s neintencionálnymi konzekvenciami ľudských skutkov, pričom „vychádza zo skúsenosti rozdielu medzi perspektívou minulosti a prítomnosti“ (s. 357).

Vznešená historická skúsenosť je podľa autora nevyhnutne spojená s tvorbou mýtov vznikajúcich v procese historickej zmeny. V tejto súvislosti Ankersmit konštatuje, že v každej chvíli, keď „civilizácia vstupuje do novej fázy vlastných dejín, vzniká nová mýtická vznešenosť ako studené skamenené srdce, odovzdávané tým, čo budú žiť v jej neskorších fázach“. „História západu je bohatšia na nové revolučné začiatky než iné histórie, a preto môžeme očakávať, že západná civilizácia je neporovnateľným majstrom v produkcii mýtu a chrániacim viac mýtov než akákoľvek iná história“ (s. 366). Knihu uzatvára epilóg, v ktorom autor poukazuje na moment vznešenej historickej skúsenosti v Hölderinovej básni *Hyperion*.

Ankersmitove zvýraznenie významu „romantizujúceho“ vzťahu k minulosti vychádzajúceho z predkognitívnej vznešenej skúsenosti, ktorá má pôvod v paradoxnej jednote pocitu straty a lásky (kombinácia bolesti a potešenia), zahŕňa viacero problémov. Tie sa dotýkajú nielen posúdenia relevantnosti významu vznešenej historickej skúsenosti ako podnecujúceho a dynamizujúceho prvku s možným determinujúcim účinkom na proces písania o minulosti, ale aj posúdenia možného vplyvu vznešenej historickej skúsenosti na prácu historika. I keď nemožno vylúčiť, že niektoré Ankersmitove zložité argumentácie môžu u čitateľa vyvolať dojem príliš sofistikovaných konštrukcií, niet pochýb o tom, že táto publikácia ponúka originálny a podnetný pohľad na doteraz neprebádanú oblasť historickej skúsenosti.

Juraj Šuch

Mgr. Juraj Šuch, PhD.
Katedra filozofických vied FHV UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
SR